

Romer – en förföljd och diskriminerad minoritet

Ett seminarium om romernas situation – då och nu. Etnografiska museet, 6/3 2008.

Seminarieriktade sig till alla som i sitt arbete kommer i kontakt med romer. Talare var **Hans Cladaras**, författare och sångare, **David Gaunt**, professor i historia vid Södertörns högskola, **Karl-Axel Jansson**, journalist och författare samt **Soraya Post**, lärare och ordförande i International Roma Women's Network, IRWN.

Romer har förföljts i 26 olika länder, men alla uppskattningar av antal människor som dödat är bara gjorda på en höft, konstaterade David Gaunt. Karl-Axel Jansson berättade om förföljelser och förtryck av romer i Sverige, medan Hans Cladaras gav ett personligt perspektiv på hur det är att utsättas för majoritetssamhällets fördomar. Soraya Post berättade om två olika områden där hon arbetar för att stärka romers position: Agnesbergs folkhögskola erbjuder vuxenutbildning och nätverket IRWN stödjer romska kvinnor över hela Europa.

Hans Cladaras: Att växa upp som rom under det svenska folkhemsbygget.

"...Plötsligt slogs dörren in av en polis. Från vårt gömställe såg vi polisens svarta blankpolerade skor. Med sin batong krossade han alla fönster och inventarier i husvagnen. Så fick han syn på oss och släpade ut oss på gårdsplanen. Vi skrek och grät av en oerhörd skräck. Lägerinvånarna hade tvingats in i bussarna. Tur nog placerades vi i samma buss som vår mor, vilket var en tröst i all förtvivlan. Vi kördes till arresten där vi låstes in medan lägret revs och forslades bort till en skogsdunge några mil längre bort."

Hans Caldaras, författare och sångare, inledde med att läsa ett stycke ur sin bok *I betraktarens ögon*. Händelsen han beskriver inträffade för 55 år sedan, då han var tre år.

- Kan ni tänka er så hemskt det var! Och jag vet säkert att det hände för journalisten Karl-Axel Jansson har kollat mina fakta i gamla artiklar i arkiven. Men sånt här händer fortfarande i Sverige 2008. Idag blir barn utvisade ur landet medan de utsätts för polisens våld och aggressivitet. Människor utsätts fortfarande för förnedrande behandling, för förakt och förödmjukelse - på grund av sin bakgrund.

Hans Caldaras engagemang och aktivism är inspirerad av Katarina Taikon, som under 20 år kämpade för att romer i Sverige skulle få sina medborgerliga och mänskliga rättigheter. Hans Caldaras träffade Katarina Taikon 1963 när hennes debutbok *Zigenerska* just kommit ut.

- I boken beskrev hon livet i tält och husvagnar. Som 17-åring började jag arbeta med min kära vän Katarina, hennes syster Rosa och maken Björn Langhammer. Vi ville ändra den fördomsfulla bild av romer de flesta bar på.

De åkte på författarturnéer och de höll föreläsningar runt om i landet. De arbetade tillsammans till Katarina blev sjuk 1982.

- Jag har fortsatt att arbeta i hennes kraft, engagemang och styrka. I hennes kärlek till medmänniskorna i vårt land - oavsett deras bakgrund.

Ursprung i Indien

Romer och resande har sitt ursprung i Indien och ordet rom betyder man, eller människa på språket romanes. Man vet inte exakt hur många romer det finns runt om i världen, men man brukar uppskatta siffran till mellan 15 och 20 miljoner.

- Men jag kan lika gärna säga över en miljard - vi är ju indier ursprungligen.

Det är inte heller känt varför romerna lämnade Indien:

- Kanske var de tvungna att fly för sina liv - på samma sätt som andra flyr idag. Eller så lämnade de sina hem av samma anledning 1 miljon svenskar tog sig till framför allt Amerika - för att få ett bättre liv.

När romerna kom till Sydeuropa på 1300-talet togs de väl emot. Deras kunskaper om hantverk, musik, sång och dans var eftertraktade bland annat i Grekland. Men den viktigaste kunskapen var läkekonsten - de hade kunskaper om örter med sig från Indien.

- Deras kunskaper var så eftertraktade att de slogs i bojor så att de inte skulle resa vidare - man behövde dem! Men senare, troligtvis på 1400-talet, vände de positiva attityderna. Romerna förde med sig ett jämlikt samhällssystem från Indien som bland annat innehåll likalöneprinciper:

- Ordet PARTA - att dela lika - kommer från romanes. Hos romerna fanns demokratiska regler som ännu inte uppstått i Europa. Makthavarna blev oroliga och nu börjar propagandan mot romer. De anklagades för att föra med sig sjukdomar och för att vara tjuvaktiga.

Lagar infördes som tillät att romer fängslades, torterades och förslavades. De hindrades från att driva handel och de förbjöds att bo i befolkade områden. Prästerna gick ofta i bräschen för förtrycket - de anklagades romerna för häxeri eftersom de kunde läka sjukdomar.

- Människor blev livrädda. Skrönor odlades och spreds från land till land och romerna reste längre och längre bort för att få bättre livsvillkor.

Via Balkan, Östeuropa och Ryssland

- Mina förfäder kom till Sverige via Balkan, Rumänien, Ungern och Ryssland. Morfars far bodde i Ryssland och en dag bestämde han att familjen skulle flytta till det där landet han hört så mycket gott om.

Resten av familjen kände sig stadgad Ryssland och ville inte riva upp bopålarerna igen. Men det blev som Morfars far ville och alla ägodelar lastades på träkärror. De drog iväg över den ryska steppen och

genom skogarna. De kom till Sverige, till Haparanda dit de anlände 1898.

- Man kan föreställa sig Haparandabornas reaktion, hur en del sprang in och gömde sig medan andra tyckte att det var spännande med kvinnornas färgsprakande kläder, konstaterade Hans Caldaras med ett skratt.

De lyckades övertyga poliserna om att de bara skulle besöka släkt och vänner, men snabbt insåg de att det fanns möjlighet att arbeta och tjäna pengar. De var skickliga hantverkare och kunde arbeta med koppar och tenn, de kunde sjunga och dansa och folk kom i skaror för att uppleva den glada musiken.

- Svenskarna var vana vid en psalm i kyrkan eller en stillsam visa. Det måste ha varit som en enorm explosion att möta morfars fars familj.

Men snart upptäckte de också negativa attityder mot romer. Även i Sverige blev de jagade från plats till plats - ibland med skjutvapen. De var inte välkomna på restauranger eller caféer och det var inte tal om att få hyra rum på hotell.

Det fanns släktingar kvar i Ryssland och man åkte regelbundet tillbaka för att hälsa på. Men 1914 stoppades möjligheten att resa. Sveriges regering antog en lag om invandringsförbud, med en paragraf som sade att zigenare, tattare, kringflackande och tiggare inte skulle komma in i landet.

- Min släkt beslöt att stanna i Sverige för att inte riskera inte få komma tillbaka in i landet. Inreseförbudet gällde ända fram till 1954.

På ett tidigt stadium tvingades romer att börja leva i läger. De arbetade, levde och reste tillsammans och sammanhållningen blev stark.

- Hade vi inte hållit ihop hade vi inte överlevt. Det var enda chansen med fiender runt oss på alla håll. Men vi har gjort det bästa av situationen, trots att vi i ett tidigt skede förlorade tillit till allt som inte var romskt. Främlingsfientligheten har florerat från båda håll.

För att gruppen skulle klara av att hålla ihop skapades en mängd regler. Moralreglerna blev mycket stränga och det var noga att alla tilltalade de äldre med respekt. Ju äldre desto högre status hade man. Det värsta straffet man kunde råka ut för var att hamna utanför gruppen en tid, att bli utfrysst.

Från barnhem till läger

Hans Caldaras mamma träffade Hans far, en etnisk svensk, i Ljusne i Hälsingland. Han flyttade till lägret eftersom de nygifta inte var välkomna hem till hans föräldrar. Hans äldre bror Kenneth föddes i Hudiksvall och efter tre år föddes Hans i Stockholm. I samma veva försvann fadern ur deras liv och hörde inte av sig förrän 32 år senare, via telefon.

Hans föddes för tidigt, som så många andra barn vars mödrar bodde i tält och levde ett hårt lägerliv. Eftersom hans mamma var tvungen att flytta med sin familj kunde hon sällan hälsa på sitt barn, som först låg i kuvös på sjukhus och sedan flyttades till Nyboda barnhem utanför Stockholm.

- Mamma hade svårt att försörja min äldre bror och se till att han fick ordentligt med mat, så hon var lycklig över att jag var omhändertagen i en ombonad miljö. Hon fick besöka mig en timme på söndagar.

Men tillvaron på Nyboda barnhem var inte idyllisk. Barnen fick ligga i sina sängar i timmar. Hans blev kraftigare och kraftigare och han började gallskrika när mamman kom på besök. En dag bad en ung kvinnlig vårdare att få tala med Hans mamma. Hon berättade att Hans blev tvångsmatad, att han fick stryk och att han blev nedsänkt i kallt vatten när han grät. Några dagar senare fick Hans Caldaras flytta till sin mor.

Ett av hans första minnen från lägret var att han blev väckt mitt i natten av folk med knölpåkar som kastade sten och jagade iväg dem.

I slutet av 20-talet beslöt regeringen att koppla in barnavårdsnämnden för att omhänderta romska barn och placera dem i hem där de skulle glömma allt romskt och försvenskas.

- Man tog barn och ungdomar och placerade dem i fosterhem eller på barnhem. Många blev djupt deprimerade - en del tog sina liv. Myndigheterna fann att det var lättare att försvenska resande än romer, som levde i grupp och hade mycket stark sammanhållning. Med tiden insåg man att åtgärden inte fungerade som man hade hoppats - ändå sker tvångsomhändertaganden än idag.

Samhället gjorde livet svårt för romer

- Lagen från 1914 var gjord för att göra livet så surt som möjligt för romer så att de skulle lämna Sverige. Ett annat sätt att göra livet svårt för zigenare och tattare var att förbjuda dem att vistas mer än högst tre veckor i en kommun.

Om de tvingades att hela tiden flytta skulle de inte kunna komma in i samhället, de kunde inte få lägenhet, arbete eller skolgång.

- Och sen kunde man skylla på romerna för att de inte var som andra, kommenterade Hans Caldaras som under åren 1953 och 1954 bodde i Norrköping, Linköping, Jönköping, Växjö, Landskrona, Lund, Lomma och Malmö.

- Men allt detta räckte inte. På 30-talet tillsattes en kommission där bland andra Alva Myrdal ingick. Där beslöts att flickor som ansågs vara "lätta på foten" eller "svagsinta", zigenare, tattare och psykiskt sjuka skulle tvångssteriliseras.

Tvångssteriliseringenslagen avskaffades inte förrän mitten på 1970-talet.

- Sverige förde en hård diskrimineringspolitik mot sina medborgare. Det fanns människor som hjälpte oss, men många som aldrig träffat oss hatade oss ändå. Jag frågade ofta min mor varför och hon svarade: Hans, de vet inte bättre. Hon var fantastisk - hon kunde förlåta människors dumhet och okunnighet. Det tog mig många år att lära mig förstå hur man gör det.

När Hans Caldaras fyllde sju år bodde de utanför Malmö, där romer tilläts bo under en längre period. Men trots detta fick han inte börja skolan - av rädsla för att andra föräldrar skulle ta sina barn ur skolan.

När han var tio år fick han slutligen börja i Bulltofta grundskola.

- Det största intrycket var att det var varmt. Hemma var det rått och kallt och värmen var en lyx utan like. Jag rusade dit varje dag för att sitta i värmen. Men det dröjde ännu längre innan min bror, som var tre år äldre, fick börja skolan, han hann bli 21 år gammal innan han fick ta del av sin skolplikt. Det var svårt att förstå varför skolplikten inte gällde för romer.

De fanns vissa som såg skevheten. 1958 skrev till exempel Christina Lilliestierna i Veckojournalen om det orättfärdiga i att i det demokratiska och välordnade Sverige fanns en liten grupp "parias" som i skymundan fick föra sin egen kamp för sitt människovärde, för mänskliga bostäder, elementär skolutbildning och mat för dagen.

- Samma diskriminering finns idag i många länder: i Grekland, Spanien och Italien m.fl. förekommer fruktansvärda övergrepp. I Rumänien, som har den största romska befolkningen i Europa, och i andra länder i Östra Europa och på Balkan lever mer än hälften av den romska befolkningen i misär och utsätts dagligen för rasism och förtryck.

"Vi måste alla ha civilkurage"

Våren 2007 hittade Hans Caldaras ett exemplar av Nordisk familjebok från 1956 på ett bibliotek i Sandviken. Han slog upp ordet zigenare och upptäckte en rasistisk text där det bland annat står att zigenare har ett särpräglad utseende och lever endast i flock.

- Med fasa ser jag en bild på mig och min familj. Men det som chockade mig mest var att boken finns till utlåning på bibliotek idag.

- Om vi ska kunna leva under trygga förhållanden och i ett harmoniskt samhälle måste alla medborgare få möjlighet att utveckla sig och bedömas på samma och likvärdiga villkor. Bortsortering av människor leder till utanförskap och social misär, vilket leder till

kriminalitet och drogmissbruk. Vi måste ha civilkurage och bekämpa det som är orätt. Vi har alla ansvar för varandra och för framtida generationer, avslutade Hans Caldaras.

Karl-Axel Jansson, Journalist och författare: Den strukturella diskrimineringen av romer i Sverige - från efterkrigstiden till idag

1962 arbetade Karl-Axel Jansson som lokalredaktör i Eslöv, på den numer nedlagda dagstidningen Mellersta Skåne. Strax före jul fick han i uppdrag att skriva en trevlig artikel inför helgerna. Han hade noterat att en zigenisk familj i Eslöv fått tillgång till ett hus och han åkte dit för att han trodde att han skulle kunna skriva en liten solskenshistoria. Och visst stod huset där och familjen bodde i det - men huset stod på soptippen.

Artikeln publicerades trots sitt bistra innehåll och familjen var glad både för den och för sitt hus. En tid senare kom familjen till redaktionen för att tacka.

- De ville ge mig presenter och de erbjöd mig att bli spådd. Men jag tackade nej och sa att journalister inte fick ta emot saker. De var alltså trots allt så glada över detta hus ingen annan ville ha. Den historien levde kvar hos mig.

Karl-Axel Jansson har producerat ett tiotal tv-dokumentärer om nazism och rasism tillsammans med kollegan Ingemar Schmid. De är också redaktörer för antologin "Ett fördrivet folk" om förtrycket och diskrimineringen av romer/zigenare/resande. En bok om århundraden av utanförskap och antiziganism.

Lagstiftning riktad mot zigenare

1914 instiftades en lag i Sverige om invandringsförbud. Lagstiftningen mot zigenare var giltig ända fram till **1954**:

Vissa personer som inkommit till riket och uppehåller sig här kunna av konungens befallningshavande utvisas. Detta gäller **zigenare** ävensom den som beträdes med lösdriveri eller bettlande, så och den som söker sin utkomst genom uppförande av musik, förevisande av djur eller annan dylik sysselsättning.

- I praktiken kunde inga zigenare ta sig in i landet och det fanns ett lagrum för att avvisa de som redan fanns här, berättade Karl-Axel Jansson.

1923 antog riksdagen dessutom en ny lösdrivarlag med målet att zigenare i Sverige skulle drivas ur landet.

Invandringsförbudet ledde till att zigenare som förföljts under andra världskriget inte var välkomna till Sverige efter krigsslutet. När Folke Bernadottes vita bussar kom till Sverige med överlevande från koncentrationslägren fanns endast två personer, Sofia Taikon och Hanna Dimitiri, som hade ett z framför det nummer som var tatuerat på de före detta fångarnas armar. Anledningen att de två kom till Sverige var att man trott att de var judar.

- Att gränserna under kriget var stängda för judar är känt - de flesta känner till omröstningen som ägde rum vid universitet i Lund då studentkåren sade nej, ingen med "j-stämpel" i passet skulle få komma. Mindre känt är invandringsförbudet mot zigenare, vilket var giltigt i hela 40 år.

Karl-Axel Jansson underströk att det inte var för att svenskarna plötsligt blev vänligt inställda 1954 som lagen avskaffades - utan det berodde på att lagen inte längre var användbar, den hade blivit obsolet och togs bort.

- Det är bara att konstatera att vi har en skamlig historia när det gäller våra minoriteter. Rasbiologi togs på allvar - Sverige var till exempel först med att instifta ett rasbiologiskt institut och man ansåg detta vara en vetenskap.

Men det fanns de som vågade protestera. Johan Dimitri Taikon skrev till kungen både 1936 och 1943 och krävde att skolfrågan skulle lösas. Många zigenare fick aldrig gå i skola, eller fick sin skolgång störd när familjen flyttade.

- Singoalla Millon och henne syskon fördes till skolan av deras pappa Oskar när de var 8-9 år gamla - men lärarna vägrade ta emot dem. När Singoalla väl fick börja första klass var hon 13 år.

1934 antogs en ny steriliseringslag, som riktades mot zigenare/romer som "bärare av oönskade rasegenskaper". Steriliseringar skulle på sikt eliminera romerna.

1942 genomfördes en så kallad "zigenarundersökning" i Sverige och den följdes av ytterligare en undersökning **1954**. Avsikten med zigenarundersökningarna var att registrera alla zigenare i Sverige. Polisen fick order att gå in till familjer och räkna hur många de var vid en viss tidpunkt.

- Den första zigenarundersökningen utfördes på ett oorganiserat sätt och resultatet blev inte kvalificerat - men den andra utfördes samordnat och med en kyllig effektivitet.

- Det fanns de som reagerade mot undersökningarna. Carl Adam Nycop, som var chefredaktör för Expressen, påpekade att vissa handlingar kan ge mycket farliga resultat. Om man gjort motsvarande undersökning och upprättat listor över judar - vad skulle då hänt om nazisterna tagit över Sverige?

1943 publicerade Manne Ohlander en studie av tre tattarfamiljer i Göteborg. Han skriver att de har "utpräglad parasitkaraktär", stark kriminalitet och att de är intellektuellt mindervärdiga. Tidningar tog upp tråden och började skriva om "tattarplågan" i Sverige.

1944 gav Allan Etzler ut sin avhandling "Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige". Han beskriver romer/resande som "tjuvaktiga skälmar" och "principiellt lögnaktiga". Han hävdar att de uppträder bedrägligt - och slutsatsen blir att zigenarproblemet är nödtorftigt reglerat.

Ständiga övergrepp

Intill Centralstationen i Göteborg låg den så kallade BJ-parken, dit zigenare hänvisades att slå läger. Där fick de vara i fred och ibland fick de till och med ta bräddor från uttjänta järnvägsvagnar att elda med. Men den 10 mars 1952 vräktes tre zigenarfamiljer med polishandräckning. Singoalla Millon var en av dem som tvingades iväg. Karl-Axel Jansson har sedermera gått igenom gamla polisarkiv och studerat hur kommenderingar och "brottslingar" beskrevs:

- Det står om poliskommenderingar, men inte mycket om hur det gick till när de utfördes. Det finns också listor med namn och de brott personerna anklagats för. Vid ett antal namn står bara ett ord - zigenare. Brottet var alltså att de var zigenare.

Mycket tyder också på att zigenare dömdes hårdare än andra: Singoalla Millon, till exempel, blev ålagd att betala böter för att hon inte betalat hundskatten i tid. Hon vägrade och då omvandlades boten till ett fängelsestraff. Någon annan betalade dock hennes bot och hon slapp fängelset.

- Men jag skulle tro att hon är den enda i Sverige som riskerat fängelsestraff för en försenad hundskattinbetalning.

Inga skyddsnet utan folkbokföring

Ett stort demokratiskt problem var att många romer inte var folkbokförda - något som fortfarande förekommer i många länder i Europa idag. Stod man inte med i röstlängden fick man inte rösta. Man fick inte heller några ransoneringskort för att köpa kaffe och handla mat. Icke folkbokförda fick inte heller ta del av samhällets sociala förmåner. Det sociala skyddsnetet omfattade inte zigenarna, kvinnor nekades till och med mödravård.

- Det var också ovanligt att zigenare blev kyrkbokförda. Få blev döpta och det blev problem med begravningar, zigenare begravdes ofta i ofrälse jord utanför kyrkogården.

Men allvarligast på lång sikt var att barnen nekades att gå i skolan, vilket kom att prägla många zigenare i Sverige för livet.

Alla dessa exempel på utanförskap ledde till att förtroendet för myndigheterna utarmades.

- Är det konstigt med tanke på hur zigenare och resande behandlas? Finns det något man kan göra för att människor ska bli hatiska så är det att behandla dem sämre, sade Karl-Axel Jansson och visade en PowerPoint-bild om myndigheter och institutioner som förverkat sitt förtroende hos romer:

- Poliser som tvingade dem flytta
- Lärare som nekade dem skolgång
- Präster som nekade att öppna kyrkorna
- Bönder som jagade dem med gevär
- Domare som godtog särlagstiftning

Den romantiska bilden

1929 gav Ivar Lo-Johansson ut boken Zigenare. Författaren som kämpat för att statare skulle få leva under samma villkor som andra svenskar målade när det gällde zigenarna upp en romantiserad bild av det härliga lägerlivet. Han ansåg "att det svenska folkhemmet borde ha råd att ha zigenarna kvar - som zigenare". Boken kom ut i en nyutgåva 1955 då även hans bok Zigenarväg publicerades. Böckerna lästes av Katarina Taikon, som blev besviken och rasande. 1963 gav hon ut sin debutbok "Zigenerska" och angrep då Ivar Lo-Johansson. Hon skrev argt att zigenare inte alls vill bo i dragiga tält, att de vill ha tillgång till skola och flytta in i lägenheter.

- Boken väckte uppståndelse och blev omdiskuterad för att hon angrep en nationalikon. Hon gjorde upp med den romantiska bilden av knastrande lägereldar och krävde bostäder, skolgång och mänskliga rättigheter.

Katarina Taikon och bland andra hennes syster Rosa stod i spetsen för första maj-demonstrationen 1965 och ropade ut sin vrede och krävde bostäder och skolgång.

Deras aktion skakade om de andra demonstranterna som inte var medvetna om zigenarnas villkor.

- Katarina Taikon blev en del av mediasverige - Hon var ung, talför och vågade ta debatt - det hände saker omkring henne. Hon fick möta Olof Palme och Per Anders Fogelström ett antal gånger för att diskutera zigenarnas situation.

1954 tillsatte alltså riksdagen den andra Zigenarutredningen och **1958** beslöt vårriksdagen att zigenare fick bli bofasta och att de i allt väsentligt skulle få samma villkor som andra svenskar. De skulle ha rätt till skola och extraresurser för dem som behövde det, de skulle ha rätt till arbete, rätt till drägliga arbetsvillkor.

Men ändringar i lagstiftningen gick inte alltid igenom i alla led. I kommunerna gällde ordningsstadgan som sade att zigenare skulle avvisas efter tre veckor.

- Då gjorde Ivar Lo-Johansson något som hedrar honom och som visar att han med tiden tonade ner sin romantiska syn på romer. Han skrev ett personligt brev till samtliga kommuner och uppmanade dem att ändra sitt synsätt och låta zigenare bli bofasta, berättade Karl-Axel Jansson.

1963-1965 genomförde John Takman en socialmedicinsk underökning av zigenarfamiljer. Han beskriver den misär många bodde i och han slår fast att barnen borde få mer stöd. Han visade alltså att rätten att bo på en och samma ort inte hade hjälpt zigenarna.

- Han ställde krav på förbättringar för landets många zigenare - på så sätt var utredningen positiv. Men samtidigt var den grovt kränkande. Ett speciellt register upprättades där bland annat eventuell kriminalitet redovisades. Registret var i bruk bland annat inom socialförvaltningarna till 70-talet.

Erkännande av förintelsen och ursäkter

Först **1982** erkände Tysklands förbundskansler Helmut Kohl att naziregimen av rasmässiga skäl försökt utrota romer/zigenare. Många år hade gått sedan andra världskriget och judarna hade sedan länge fått såväl

erkännande som ursäkt och skadestånd för sitt lidande. När romerna väl fick sin ursäkt ledde det till skadeståndskrav - men än i dag är det tvister om dessa krav.

1995 ber Finlands ärkebiskop John Vikström om förlåtelse för kyrkans handlingar mot romer och år **2000** ber Sveriges ärkebiskop K G Hammar om förlåtelse i Göteborgs domkyrka.

Den svenska regeringen gav en ursäkt till resande som tvångssteriliserats, men romerna som grupp har ännu inte fått en ursäkt.

- Under ett samtal Ingemar Schmid och jag hade med Mona Sahlin sa hon att "Vi har ju bett romerna om ursäkt". Men när vi visade att det inte stämde, de som fått en ursäkt var de svenska tattarna, sade hon att självklart ska vi be även zigenarna om ursäkt, berättade Karl-Axel Jansson.

Romska organisationer bildas

Romer har haft svårt att göra sina röster hörda på den internationella arenan. Till stor del har det berott på att man inte haft starka internationella organisationer. Först **1971** hölls en världskongress utanför London. Romska representanter från 16 länder, med Indien i spetsen, samlades och man enades bland annat om en flagga - grön och blå med hjulet, ashoka chakra, i mitten och en nationalhymn: Gelem gelem. Man utropade en stat utan nationell mark. **1977** bildades International Romani Union.

1993 bildades romernas Riksförbund i Sverige och **1997** Föreningen Resandefolket.

Hur gick det sedan?

Zigenarna fick bostäder, de var inte alltid bra, men många blev bofasta.

Men röster började höjas mot invandring och hösten 1969 blev 47 franska zigenare utvisade med poliseskort. Ett svenskt TV-team följde med de utvisade till Frankrike och visade att de blivit tillbakaskickade till miserabla förhållanden.

- Politikerna fick ett helvete att förklara beslutet, konstaterade Karl-Axel Jansson.

- Under 70-talet kom nya grupper av zigenare till Sverige. I Malmö talades det om illegal invandring från Tjeckoslovakien. I Hova och Ulricehamn var familjer nära att lynchas. På 80-talet nekade bostadsbolag att ta emot zigenare utan att det ledde till rättsliga åtgärder.

Sista dagen på Förintelsekonferensen som hölls i Stockholm i januari 2000 kom en svensk undersökning som visade att var fjärde svensk ej vill ha romer som grannar.

I hela Europa förföljs romer än idag. Mest märks det i östra Europa där tusentals är på flykt. I många länder lever de som andra klassens medborgare och 10 000-tals statslösa romer bollas mellan olika länder.

1 april 2000 får romerna ett officiellt erkännande som nationell minoritet i Sverige.

Uppskattningsvis finns det 50 000 människor med romsk identitet i Sverige, varav 25 000 kallar sig resande.

Mer kunskap behövs

Över hela världen finns det mellan 12-20 miljoner romer - de flesta av dem i Europa. Men ingen vet hur många romerna verkligen är. Vi vet inte heller hur många som mördades under andra världskriget.

- Eftersom alla inte var folkbokförda - framför allt inte i Ryssland - är siffrorna på antalet döda bara gissningar. I koncentrationslägren dokumenterades dock mördandet av dem som förts dit i ordentliga liggare. I till exempel Treblinka blev varenda fånge räknad - nitiska järnvägstjänstemän räknade varje tåg, varje vagn och varje person. Vi vet detaljer som att 100-200 fångar flydde, men att de hanns i kapp i skogarna runt lägret och dödades. Kunskaperna kring Auschwitz är sämre eftersom det lägret befriades av ryssarna som tog med sig arkiven. Det är först under senare år dessa arkiv visats upp för forskare.

- Det behövs mer forskning om romernas historia. Det är också nödvändigt att beslut fattas så att inte fler

romer fördrivs, nekas medborgarskap och förtrycks, konstaterade Karl-Axel Jansson.

Den svenska skulden

- I många länder har man satt sig ner och analyserat hur man hanterat att man deltog i de nazistiska övergreppen. Under den första Förintelsekonferensen 2000 medgav deltagarland efter deltagarland att de har skuld för att människor mist livet - inte minst baltstaterna uttalade detta. Efteråt framfördes klagomål mot Sveriges regering mot att den inte sagt något om Sveriges skuld.

Till den första Förintelsekonferensen var bara representanter för länder inbjudna, därför fanns romernas historia över huvud taget inte med. Romska representanter protesterade högljutt, men beslutet stod fast. Dock gav Indiens representant 15 minuter av sin tid till det romska folket så att professor Ian Hancock fick hålla ett tal.

Inför den andra förintelsekonferensen fick Karl-Axel Jansson och Ingemar Schmid i uppdrag att göra en film om högerextremismen i Sverige. Det kändes mycket angeläget för Karl-Axel Jansson eftersom Sverige efter andra världskriget blivit ett tillhåll för nazister.

- Den svenska yttrandefriheten tillåter att man får uttrycka i princip vad som helst. De första skrifterna som hävdade att Anne Franks dagbok var falsk kom till exempel från Sverige. Revisionismen som hävdar att koncentrationslägren inte fanns fick dessutom sitt fäste här.

Några dagar före konferensen fick de besked om att filmen ifrågasattes. De fick dock möjlighet att visa filmen för dåvarande statssekreteraren Per Nuder.

- Per Nuder tittade på filmen - sen sa han "Visa den". När filmen visats på konferensen gick statsminister Göran Persson fram och kommenterade att i stället för att ta chansen att visa hur bra vi är i Sverige inleddes konferensen med att visa att också vi i Sverige har problem med extremister som marscherar till Ultima Tules version av nationalsången - man

valde att visa att även Sverige har ett mörkt hörn.

- Sverige har en skuld att betala för begångna orättvisor!, konstaterade Karl-Axel Jansson, samtidigt som han underströk att Sverige också har en roll att spela globalt för att skapa förutsättningar för en bättre framtid för alla de romer som idag lider nöd.
- Sverige var aktivt i utvidgningen av EU, vi måste också vara aktiva för att ge alla människor, oavsett etnisk bakgrund eller religion mänskliga rättigheter.
- Det är dock viktigt att minnas att minoriteter har rättigheter, men också skyldigheter. Kulturell särart skall vårdas som en del av det mångkulturella samhället. Assimilering är ett hot mot demokrati yttrandefrihet. Isolationism och förtryck av minoriteter hotar utveckling och samförstånd, avslutade Karl-Axel Jansson.

David Gaunt, professor, Södertörns högskola: Romerna under andra världskriget - den glömda offergruppen

- Man kan fråga sig om förintelsen egentligen är en del av romernas historia eller om det ska ses som Tysklands historia. Det romerna utsattes för berodde på den politik som utformades i Tyskland. Romerna var sällan aktörer - de var offer.

Med dessa ord inledde professorn i historia, David Gaunt, sitt anförande och han fortsatte med att berätta att en strof i nationalsång Gelem gelem anspelar på förföljelserna och det folk mord romerna genomlidit under andra världskriget: "En gång i tiden hade jag en stor familj, men de svarta legionerna mördade dem".

- Såväl romerna i Sverige och Finland som de som senare invandrat från Balkan och Centraleuropa har alla släktingar som dött under andra världskriget, kommenterade David Gaunt.

Förintelsen av romer erkändes sent

Under Nürnberggrättegångarna efter andra världskriget prövades aldrig om romerna, på samma sätt som judarna, utsatts för förintelsen. Under rättegångarna nämndes romer, men brotten som begicks ingick aldrig i åtalspunkterna. Det dröjde ända till början på 1980-talet innan Tysklands dåvarande förbundskansler Helmut Schmidt, och senare även nästa förbundskansler, Helmut Kohl, erkände att romerna av rasmässiga skäl utsatts för förintelsen.

- Att det över huvudtaget skedde berodde bland annat på insatser gjorda av den romska organisationen "Documentation and Cultural Center of German Sinti and Roma", i Heidelberg, Tyskland, som står bakom utställningen "Förintelsen och romerna" som visades på Etnografiska museet i början av 2008, Berättade David Gaunt.

I och med att rättegångarna inte behandlade mordandet av romer fick vissa förbrytare fortsätta med sin yrkesverksamhet. Till exempel tilläts Robert Ritter, som ledde ett forskningsinstitut som kartlade romer, bli ledare för ungdomspsykiatri i Frankfurt.

- Den tyska förlusten och Nürnberggrättegångarna ledde till en uppgörelse och brännmärkning av antisemitismen, men det blev inte någon brännmärkning av antiziganismen och den betydelse den haft för antidemokratiska krafter och förföljelser.

David Gaunt hade någon månad före seminariet besökt holocaustmuseet vid Yad Vashem-centret i Jerusalem och han konstaterade att den enda gruppen som vid sidan av judarna får plats i utställningen är romerna. I Yad Vashem likställs det som hände romerna och judarna.

Men den tongivande israeliska forskaren Yehuda Bauer vill endast använda begreppet förintelse för det som hände judarna, eftersom det var ett nästan hundra procentigt utplånande.

- Romer hade större möjligheter komma undan än vad judarna hade. Men hade kriget fortsatt skulle, enligt min bedömning, samma sak hänt romerna. De var redan definierade rasmässigt och all släktforskning kring

romer visar vad som höll på att hända. Självt anser jag att man ska göra som Yad Vashem och inkludera romerna i förintelsehistorien, sade David Gaunt.

Ingen vet hur många som dog

Troligen mördades omkring 6 miljoner judar under andra världskriget. Siffran för hur många romer som dog är omtvistad, men en vanlig uppskattning är 250 000 romer. David Gaunt tror, som många andra, att den verkliga siffran är högre - kanske en halv miljon.

- Vi tror att många fler romer mördades utan att det registrerades. Till exempel dödades många romer under skärmytslingar med partisaner som de stötte på när gömde sig i skogarna eller var på flykt.

Man vet inte exakt hur många romer som bodde i Europa vid den här tiden. Vissa länder hade detaljerad statistik, som Tyskland och Norge, medan till exempel Sverige bara räknade romer och inte resande. Romerna själva uppskattar att de var omkring 1 miljon före första världskriget. Det innebär att 25-50% föll offer under kriget, i koncentrationsläger och förintelseläger eller på andra ställen.

Förintelse- och arbetsläger

David Gaunt visade en karta ur Martin Gilberts "Atlas of the Holocaust" (1982) - som visar från vilka länder romer skickades till koncentrationslägren.

- Vissa saker finns det exakta kunskaper om. 24 000 romer kom till Auschwitz. Alla fick ett z och ett nummer i ordningsföljd tatuering på armen och allas namn, ålder och yrke registrerades noggrant. Många av fångarna kom från Tyskland, ockuperade Frankrike, Belgien, Holland och Norge.

Kunskaperna om vad som hände i Sovjetunionen, som hade en väldigt stor romsk befolkning, är däremot begränsade. Den officiella siffran över dödade är 4 000. Men enbart i Babi Yar utanför Kiev kördes kroppar till en ravin under flera dagar. I Estland fanns 1 000 romer när kriget började - men nästan ingen var kvar när kriget var över.

- Men jag misstänker att utrensningen inte var lika fullkomlig i alla länder som ockuperades av Tyskland, eller i satellitstaterna. Bulgarien har till exempel en stor romsk befolkning idag, där vägrade man inte bara att lämna ut judarna utan även romerna. Samma sak gäller Finland, även om den romska befolkningen där var mindre.

Systematiska utrensningar

I Tyskland fördes alltså noggrann statistik och den visar att nästan alla tyska romer förintades. Innanför Tysklands gränser var utplåningen lika total som för judarna.

Det finns också dokument som visar Tysklands noggranna och systematiska utrensningar inne i Sovjetunionen. När Tyskland invaderad 1941 förde armén med sig insatsgruppförband som bakom fronten skulle rensa bort de personer som man av rasmässiga skäl, eller för att de var kommunistiska funktionärer, ville utplåna från det ockuperade Europa. I insatsförbandens uppgift ingick att skicka in kvartalsrapporter. David Gaunt visade en bild på en rapport från ett insatsförband i Lettland där man ordentligt noterat övergreppen. I rapporterna nämns romer, judar och bolsjeviker. Den 22 augusti rapporterar till exempel förbandet att tre ryska kommunister och fem letter tillfångatagits - tre zigeniska män, en zigenerska och ett zigeniskt barn.

- Dessa rapporter är skrämmande eftersom att man ser att denna människosyn är helt accepterad. Det är en merit att skicka in den här rapporten.

Förmodligen var den värsta platsen en rom kunde hamna på Jasenovac, det största koncentrations- och förintelselägret i Kroatien under andra världskriget. Lägret inrättades av Ustaša-regimen. Uppskattningsvis förintades 28 000 romer där. Stora grupper romer försvann också när de deporterades från Rumänien i samband med att Rumänien ockuperade de södra delarna av Ukraina.

Det fanns också arbetsläger där romer placerades för att arbeta för den tyska staten. Hårt arbete och små matransoner ledde snart till döden. I dagens Tjeckien,

som under andra världskriget var en del av Stortyskland, låg det ökända arbetslägret Lety. Här arbetade mellan 300 och 400 romer. Eftersom de var skickliga metallarbetare fick de tillverka flygplansdelar, men främst pågick en produktion av uniformer. Romska organisationer verkar för att det ska resas ett minnesmärke på denna plats. Idag ligger dock en statlig svingård på platsen för lägret. Redaktör Fred Taikon kommenterade att detta upplevs som ytterst förnedrande för Europas romer och de efterlevande är mycket angelägna om att det ska finnas ett monument som påminner om vad som skett på platsen.

Romska familjelägret i Auschwitz

De som inte dog i Lety skickades till Auschwitz, inte långt därifrån. Där inrättades en särskild del bara för romer. Till skillnad mot de delar där judiska och politiska fångar spärrades in tilläts de romska familjerna vara tillsammans. I andra delar av lägret genomfördes en selektion vid ankomsten där man genast skickade människorna som inte var arbetsföra till gaskamrarna och brännugnarna.

- Det romska familjelägret bestod av 32 baracker, som egentligen var stall avsedda för 52 hästar. De var inredda - som man ser i filmer - med bunkrar med tre våningar, där man sov skavföttes. På så sätt fick man in flera hundra personer i varje barack. Det låg nära krematorierna och lukten från dem kändes hela tiden.

Det romska familjelägret inrättades under februari-mars 1942 och existerade till augusti 1944. Totalt hade 24 000 romer kommit till lägret, men vid den här tiden fanns cirka 5 000 kvar. Natten mellan den andra och tredje augusti 1944 dödades alla kvarvarande romer i lägret. Byggnaderna skulle i stället användas för ungerska judar. Årligen hålls en ceremoni för att hedra dem som dödades under den så kallade Zigenarnatten.

I Auschwitz hade lägerläkaren Josef Mengele en klinik. Många av hans experiment byggde på att han utförde olika hemska försök på tvillingpar för att sedan kunna jämföra resultaten.

- Det fanns många tvillingar bland romerna och han använde dem som försökskaniner. Det experiment som ansågs viktigast gällde att se hur mycket saltvatten en människa kan tåla innan hon dör. Man provade också olika vacciner, bland annat mot rödsot och tyfoidfeber. Ett annat av hans intressen var ögon. Det finns stora samlingar i Berlin med ögon han sparat - ingen vet vad de skulle användas till, berättade David Gaunt.

Hitler fåordig om romer

Hitler var, både i Mein Kampf och i sina tal, fåordig om romer. Man har en god överblick över vad han sade, eftersom de flesta tal och konversationer skrevs ner, till och med bordsamtal antecknades. Det finns bara två noteringar om att han talat om romer. Det gällde framför allt militära insatser, att romer varit goda soldater i armén. Man frågade honom det gick för sig att ha romer i den tyska armén - men han tyckte inte var lämpligt. En del av de romska soldaterna fick frisedel, och senare dyker deras namn upp i Auschwitz.

- Men vi vet att han måste ha diskuterat frågan flera gånger eftersom Himmler hade en fix idé om romer. Han var en virrpanna som byggde allt på rastänkande. Men han resonerade lite annorlunda beträffande romerna kring judarna. Himmler tyckte att det var viktigt att romerna hade sitt ursprung i Indien och att de talade ett indoeuropeisk språk: romanes. Därför ville han rädda de renrasiga romerna och ge dem ett reservat i Burgenland - där ville han studera deras ariska ursprung. Men hans rasbiologiska lära fick honom att dra slutsatsen att de som hade både tyska och romsk härkomst - vilket var bortåt 90 procent - skulle skickas till Auschwitz. Ingen i Tyskland brydde sig om Himmlers prat - och därför greps alla romer man fick tag på. Men de som ansågs vara "fullblodszigenare" fick två prickar tatuerade på armen mellan bokstaven z och löpnumret. En prick betydde att personen var av "blandras" och utan prick stod för "zigenarlivsstil".

Nazisterna hade alltså inrättat ett särskilt forskningsinstitut, som leddes av Robert Ritter, för

att avgöra vem som var rom i Tyskland. Det var svårare att identifiera romer än judar, som var välorganiserade och som alla hade samma religion. Romernas livsstil var inte lika homogen. Robert Ritter organiserade en stor familjeforskningsgrupp som fick i uppdrag att göra stamträd över romska familjer för att se vem som var släkt med vem. Polisen hade redan registrerat de flesta romska familjer, men Ritter byggde vidare.

- Ingen historiker tvekar om anledningen till att detta gjordes - de ville vara säkra på ta hand om varenda rom i landet, konstaterade David Gaunt.

Soraya Post: Den romska folkhögskolan i Göteborg och internationellt kvinnosamarbete.

Drömmen om en skola blev verklighet.

Soraya Post har tillsammans med Keith Palmroth varit en av de drivande bakom att en romsk folkhögskola startats i Sverige. Idag är hon kursansvarig lärare och Keith rektor för Agnesbergs folkhögskola i Angered utanför Göteborg. Skolan invigdes i januari 2007 - med deltagande av kronprinsessan Victoria.

Skolan har plats för 35 elever, men har tagit emot 48. Dessutom finns en kö på 30-35 personer:

- Det är mycket positivt - även om det är tråkigt att behöva säga nej till många sökande på grund av ekonomiska begränsningar. Vi vill inte vara en segregerad skola, den är inte stängd för andra, men eftersom kön är så lång har vi bara tagit in romer hittills, förklarade Soraya Post.

Det har funnits romska skolor i Sverige tidigare, men de har styrts av majoritetssamhället. I Malmö finns en vuxenutbildning (Irisskolan), Stockholm kulturklass funnits i 10 år och så finns Sundbybergs folkhögskola.

Agnesbergs folkhögskola kom till efter en ansökan till Folkbildningsrådet, som godkände statliga anslag och beslutade att skolan skulle bedrivas på försök under

två år och att den under denna period ska sortera under Göteborgs folkhögskola.

- Nästa år beslutar Folkbildningsrådet om skolan ska bli självständig. Men hittills har allt varit mycket positivt och det är redan beslutat att folkhögskolan ska utvidgas 2008 med en filial i Trollhättan. Kanske öppnar ännu fler med tiden. Att ha egna institutioner är mycket viktigt, konstaterade Soraya Post.

Folkhögskolan erbjuder vuxenutbildning på låg- mellanstadienivå. Några elever går dock på högstadiet och några få på gymnasiet. Det erbjuds undervisning i alla kärnämnen, men också i romsk historia och modersmål.

- Vi har inte en homogen grupp elever utan de kommer från olika grupper och har olika bakgrund. Det innebär att det finns både språkliga och kulturella olikheter. Därför lägger man stor tyngd på kulturidentitet i undervisningen. Om man är trygg i den egna kulturidentiteten är det lättare att emot det som bjuds utanför.

- Omvärlden har varit stängd för oss, men vi har också varit stängda mot omvärlden. Är man rädd vill man veta vem man släpper in. Majoritetssamhället talar mycket om integration och demokrati, men ingen frågar om vi är redo att öppna dörren till det övriga samhället. Man viftar ofta bort oss och säger att "Nu har vi gett er chansen men ni bara bråkar". 2008 borde medvetenheten vara större, men det är den inte. Men vi är nu redo.

Utarbetar egen pedagogik

Soraya Post förklarade att undervisningen utgår från ett socialpedagogiskt perspektiv. Man pratar aldrig om elever och lärare, utan om aktörer och deltagare. Man bygger upp undervisningen och studiematerialet tillsammans genom att utgå från det som intresserar deltagarna. På schemat står bland annat demokrati, romsk aktivism och mänskliga rättigheter.

- Vi är nog lite mer flexibla än de flesta skolor. Här formar vi vår egen pedagogik. Viktiga begrepp är

delaktighet, kultur, aktivism, igenkänning och inkludering. Ingen ska känna sig utanför, ingen ska känna det som om han eller hon är på främmande mark. Man får bryta på svenska, man får ha främmande kläder. Vi har vår egen identitet, talar vårt eget språk - och har vårt eget kroppsspråk.

Förhoppningen är att skolan ska fungera som en trampolin ut till samhället och de möjligheter som finns för majoritetssamhällets elever. Skolan har kontakter med arbetsmarknaden och vill vara en länk till vidare utbildning eller arbete.

- Många romer har haft dåliga relationer till olika myndigheter och därför kan det vara svårt att tillbringa många timmar varje dag i en myndighetsmiljö som skolan trots allt är. Under en period kändes detta viktigt för mig och jag blev grinig när alla talade om att utbildning är nyckeln till integration. Men så såg jag tillbaka och mindes hur viktig skolan var för mig. Trots att Soraya Post är född så sent som 1956 var hon först inte välkommen att börja skolan.

- De sa inte rent ut att det var för att jag var "tattare", utan de hävdade att jag inte var mogen. Men jag kunde läsa och skriva innan jag fyllde sju år - mamma var rädd att jag och min bror skulle bli omhändertagna så hon lärde oss läsa tidigt. Mamma tog mig till en psykolog som gjorde ett test som visade att jag var redo att börja skolan.

Många har liknande erfarenheter och därför är ett av målen för folkhögskolan att stärka skoltraditionen bland romer. Om föräldrarna är trygga med skolan kommer de att ge bättre stöd till sina barn som går i skola eller på dagis.

- Vi planerar att starta en föräldrakurs. Vi vill bjuda in romska föräldrar för att tala om hur viktigt det är att gå i skolan och att känna sig delaktig. Vi vill visa hur de kan stödja sina barn med läxhjälp och motivera dem att sköta skolan.

- Vi har också ett spännande förtroendeuppdrag från vuxenförvaltningen. Vi ska arbeta med ett pilotprojekt

i en liten grupp för att hitta pedagogiska metoder för att lära analfabeter läsa, berättade Soraya Post.

Nätverk med 230 romska kvinnoorganisationer

Soraya Post är också mycket engagerad i frågor om mänskliga och kvinnliga rättigheter. Hon är ordförande för det stora Europeiska nätverket International Romani Women's Network, IRWN.

- Kvinnorörelsen i Europa växte sig snabbt stark i Europa, men romska kvinnor var inte del i den rörelsen, konstaterade hon.

Men 2001 inbjöds Soraya Post till en konferens i Wien arrangerad av den europeiska säkerhetsorganisationen OSSE, EUs myndighet för grundläggande rättigheter, FRA, och Europarådet. Där möttes romska kvinnor från Europarådets 23 medlemsländer.

- Det var så starkt att träffa alla dessa kvinnor och jag var eld och lågor när jag kom hem. En månad senare blev jag inbjuden till Strasbourg där ungefär samma gäng träffades och vi bestämde att vi skulle organisera oss.

Nätverket International Romani Women's Network, IRWN, bildades och Soraya Post valdes till ordförande.

- Jag blev livrädd, men sade ok. Det var 2002 och jag är fortfarande ordförande.

Men på hemmaplan sågs inte utnämningen med blida ögon. Det var många som inte tyckte om att Soraya Post blivit ordförande - eller president, som titeln är på engelska.

- Telefonen började ringa så fort jag kom hem och nästa söndag var det krismöte. Men min man stöttade mig och till slut blev det lugnt.

IRWN registrerades officiellt 2003 och de totalt 230 medlemsorganisationerna kommer från Irland i väst och Ural i öst.

- Den romska kvinnorörelsen har sedan dess växt otroligt snabbt och vi har fått starkt stöd av Europarådet. Vi har starkt stöd av Internationella

Romska ledare och i European Roma and Traveller's Forum, ERTF, har vi 30 % kvinnliga deltagande i både styrelse och generalförsamling.

Miranda Vuolasranta från Finland fick en praktikplats på Europarådet för att utveckla idén om ett romskt forum. Och nu finns alltså Europa Roma and Traveller's Forum i Strasbourg och får delta i Europarådets alla beredande organ och kan på så vis påverka alla rapporter och resolutioner.

Men det händer mycket i Sverige också påpekar Soraya Post och nämner ett tvärpolitiskt seminarium som den socialdemokratiska riksdagsledamoten Carina Hägg ordnat om mäns våld mot kvinnor, där bland andra Soraya var inbjuden att tala om romska kvinnors situation.

- Delegationen för romska frågor, Romska kulturcentret och att Forum för levande historia som blir bättre och bättre på att ta upp romska frågor är andra tecken på att romerna blir synligare och stärkta i Sverige.

Romska kvinnors röster måste höras

Det största problemet för romer i hela Europa är enligt Soraya Post det sociala utanförskapet i majoritetssamhället - vilket påverkar vad man kan åstadkomma inom sin egen grupp.

- Det är svårt att engagera sig i jämställdhetsfrågor när man inte har vatten och el och man måste ha en överlevnadsstrategi för varje dag. Men vi ska ha en politisk röst och vi ska synas. Vi har 30 procent kvinnlig representation i ERTF - och på längre sikt ska vi ha 50 procent i romska organisationer.

- Romska kvinnor måste bli självförsörjande och ha samma värde som män och som andra kvinnor. De är värda att ha tak över huvudet, vatten och el. Därför är det viktigt att de romska kvinnorna har egen röst, sade Soraya Post.

Anki Wood/Global Reporting

